

การวิเคราะห์วรรณคดีไทยที่ปรากฏในวรรณคดีเรื่องขุนช้างขุนแผน

สนธยา นิกุลรัมย์⁷

สุรชาติ พุ่มพวง⁸

สำราญ ชูระตา⁹

รับบทความ 01 พฤษภาคม 2567 แก้ไขบทความ 27 พฤษภาคม 2567 ตอบรับ 22 มิถุนายน 2567

บทคัดย่อ

บทความวิจัยเรื่อง การวิเคราะห์วรรณคดีไทยที่ปรากฏในวรรณคดีเรื่องขุนช้างขุนแผน มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์วรรณคดีไทยเรื่องขุนช้างขุนแผน ฉบับบทประพันธ์ของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย โดยวิเคราะห์ตามทฤษฎีวรรณคดีไทย ผลการศึกษาพบว่า วรรณคดีไทยเรื่องขุนช้างขุนแผนฉบับบทประพันธ์ของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ปรากฏวรรณคดีไทยครบทั้ง 4 รส ได้แก่ เสาวรถณี นารีปราโมทย์ พิโรธวาที และสัลลาปังคพิสัย นอกจากนี้ยังพบว่า วรรณคดีที่พบมากที่สุด คือสัลลาปังคพิสัย จำนวน 23 ตอน รองลงมา คือ พิโรธวาที จำนวน 22 ตอน นารีปราโมทย์ จำนวน 12 ตอน และเสาวรถณี จำนวน 10 ตอน

คำสำคัญ: วรรณคดี, วรรณคดีไทย, ขุนช้างขุนแผน

⁷ นักศึกษาศาสนาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์

อีเมล bow.sontaya301144@gmail.com

⁸ นักศึกษาศาสนาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์

อีเมล suthathiphyumphwng8@gmail.com

⁹ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. อาจารย์สาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์

อีเมล samran.tt@bru.ac.th

Analysis of the Thai Literature Rasa as Appeared in Khun Chang Khun Phaen

*Sonthaya Nikunram*¹⁰

*Sutathip Pumpuang*¹¹

*Samran Dhurata*¹²

Received 01 May 2024; revised 27 May 2024; accepted 22 June 2024

Abstract

A research article on analysis of the Thai literature Rasa as appeared in Khun Chang Khun Phaen, aimed to analyze the Thai literature Rasa in Khun Chang Khun Phaen, written by King Rama II according to the Rasa theory analysis in Thai literature. The results of the study were found that in the Thai literature entitled Khun Chang Khun Phaen, written by King Rama II, all the four kinds of Rasa in the Thai literature were found namely; Saovarojane (admiration), Nareeprom (love), Pirotvatung (anger), and Sallapungkapisai (sadness). It was also found that the Sallapungkapisai Rasa (sadness) consisting of 23 episodes was found the most, followed by Pirotvatung (anger) consisting of 22 episodes, Nareeprom (love) consisting of 12 episodes and Saovarojane (admiration) consisting of 10 episodes respectively.

Keywords: Literary style, Thai literature, Khun Chang Khun Phaen literature

¹⁰ Student of Thai Language program, Faculty of Humanities and Social Sciences, Buriram Rajabhat University. E-mail: bow.sontaya301144@gmail.com

¹¹ Student of Thai Language program, Faculty of Humanities and Social Sciences, Buriram Rajabhat University. E-mail: suthathiphyphumphwng8@gmail.com

¹² Assistant Professor Dr., Thai Language program, Faculty of Humanities and Social Sciences, Buriram Rajabhat University. E-mail: samran.tt@bru.ac.th

บทนำ

วรรณคดีเป็นศิลปกรรมที่สร้างสรรค์ด้วยภาษาที่กวีในอดีตได้เขียนอย่างมีศิลปะ ส่วนใหญ่แต่งเป็นร้อยกรองและยกย่องเป็นหนังสือแต่งดี มีสาระ และมีคุณค่าทางวรรณศิลป์ เป็นหนังสือที่เป็นแบบฉบับหรือเป็นหนังสือที่เรียกว่า คลาสสิก ควรคู่แก่บ้านเมืองที่จะรักษาเป็นสมบัติของชาติ และเป็นหนังสือที่คนควรอ่านเพื่อยกระดับสติปัญญา บรรเทา กิเลสตัณหา และกัมพูชนาฏ เปรมกมล (2534 : 2) กล่าวไว้ว่า ไม่มียุคใดสมัยใดขาดวรรณคดี หรือวรรณกรรม วรรณคดีถือว่าเป็นมรดกทางวัฒนธรรม ซึ่งชี้ให้เห็นถึงภูมิปัญญา ศิลปวัฒนธรรมเอกลักษณ์ของชาติที่บรรพชนได้สร้างสรรค์และสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน ศรีวิไล ดอกจันทร์ (2529 : 11) กล่าวไว้ว่า การศึกษาวรรณคดีนั้นเราจะได้เรียนรู้วัฒนธรรมแขนงต่าง ๆ และวิถีการดำเนินชีวิตของคนในชาติอย่างละเอียดลออไปยิ่งกว่าการกล่าวไว้ในประวัติศาสตร์วัฒนธรรมทำให้เข้าใจวรรณคดี และวรรณคดีทำให้เราเข้าใจมนุษย์ในวัฒนธรรมเดียวกันได้อย่างลึกซึ้ง การศึกษาวรรณคดียังถือว่าเป็นการศึกษาโลกและชีวิตได้ทุกแง่มุม ดังนั้น วรรณคดีถือเป็นบทประพันธ์ที่แสดงถึงความรู้สึกนึกคิดและจินตนาการของผู้ประพันธ์ ทำให้ผู้อ่านเกิดความรู้สึกประทับใจ อารมณ์สัมผัสรับรู้ด้วยใจ จากรสเสียง รสถ้อยคำ ก่อให้เกิดจินตนาการทางอารมณ์สร้างความเพลิดเพลินสนุกสนาน

รสวรรณคดีเป็นลักษณะสำคัญอย่างหนึ่งในการแต่งคำประพันธ์ให้ดีเด่นถึงขั้นวรรณศิลป์ โดยรสวรรณคดีไทยมี 4 รส ได้แก่ 1. เสาวรจนี เป็นลีลาใช้แต่งชมความงามของมนุษย์ สถานที่ หรือธรรมชาติก็ได้ 2. นารีปราโมทย์ เป็นลีลาการประพันธ์ที่มุ่งไปในทำนองเกี้ยวพาราสี ออดอ้อน ประเล้าประโลมด้วยคำหวาน 3. พิโรธวาทัง ได้แก่ ลีลาที่แสดงความโกรธแค้น หมั่นไส้ เกรี้ยวกราด กระแนะกระแหน เหน็บแนม ประชดประชัน ฯลฯ และ 4. สัลลาปังคพิสัย เป็นลีลาแห่งการคร่ำครวญ ร้องไห้รำพัน ตัดพ้อ (ดวงมน จิตรจางค์, 2536 : 37) รสวรรณคดีไทยทั้ง 4 รส ดังกล่าวข้างต้น เป็นรสที่ครอบคลุมอารมณ์ความรู้สึกพื้นฐานของมนุษย์ คือ รัก โกรธ เกลียด โศกเศร้า รสวรรณคดีไทย คือ การถ่ายทอดอารมณ์ความรู้สึกต่าง ๆ ของผู้แต่งให้เกิดขึ้นในใจของผู้อ่านได้อย่างลึกซึ้งและสะท้อนอารมณ์ เห็นได้จากวรรณคดี และวรรณกรรมหลายเรื่อง เช่น พระอภัยมณี รามเกียรติ์ อิเหนา ขุนช้างขุนแผน เป็นต้น ขุนช้างขุนแผน จัดเป็นวรรณกรรมประเภท

ร้อยกรอง ซึ่งเสวลักษณะ อนันตศานต์ (2562 : 2) กล่าวไว้ว่า ประพันธ์เป็นบทเสภา มีฉันทลักษณ์แบบกลอนสุภาพที่มีคุณค่าทั้งในด้านความไพเราะ และในลีลาการแต่ง มีเค้าโครงเรื่องที่ได้รับการนิยมนิยมและแพร่หลายมาก ได้รับการยกย่องว่า เป็นยอดของหนังสือประเภทกลอนเสภา เป็นวรรณคดีไทยอีกเรื่องหนึ่งที่เพียบพร้อมไปด้วยคุณค่า และได้รับความนิยมเป็นอย่างมาก เนื่องจากผู้แต่งสามารถถ่ายทอดอารมณ์ความรู้สึกของตัวละครได้อย่างหลากหลาย ดังนั้น ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาเรื่อง การวิเคราะห์วรรณคดีไทย ที่ปรากฏในวรรณคดีขุนช้างขุนแผน

ที่มาของเสภาขุนช้างขุนแผนฉบับพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน เป็นนิทานพื้นบ้านของไทย เค้าโครงเรื่องขุนช้างขุนแผน สันนิษฐานว่าเคยเกิดขึ้นจริงในสมัยกรุงศรีอยุธยา แล้วมีผู้จดจำเล่าสืบต่อกันมา เนื่องจาก เรื่องราวของขุนช้างขุนแผนมีปรากฏในหนังสือคำให้การชาวกรุงเก่า แต่มีการดัดแปลง เพิ่มเติมจนมีลักษณะคล้ายนิทานเพื่อให้เนื้อเรื่องสนุกสนานชวนติดตามยิ่งขึ้น รายละเอียด ในการดำเนินเรื่องยังสะท้อนภาพการดำเนินชีวิต ขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรมของ ชาวสยามในครั้งอดีตได้อย่างชัดเจน ขุนช้างขุนแผนถูกสันนิษฐานว่า เป็นการแต่งขึ้นร้อง แบบมุขปาฐะ (ปากต่อปาก) เพื่อความบันเทิง ครั้นเสียกรุงแล้วบางตอนก็สูญหายไป บางตอนยังมีต้นฉบับเหลืออยู่แต่เรื่องไม่ติดต่อกัน พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย โปรดเกล้าฯ ให้กวีหลายคนช่วยกันรวบรวมและแต่งขึ้นเรียกว่า เสภาหลวง นอกจากนี้ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยได้โปรดเกล้าฯ ให้กวีในรัชสมัยของพระองค์ ตลอดจนพระองค์เองร่วมกันแต่ง จนเค้าโครงเรื่องได้รับการยกย่องตามพระราชบัญญัติ วรรณคดีสโมสรในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ว่าเป็นยอดของหนังสือ ประเภทกลอนเสภา และได้รับประทับราชลัญจกร รูปพระคเณศไว้เป็นเครื่องหมายของการยกย่องด้วย (ยมโดย เพ็งพงศา, 2543 : 115)

เนื้อหาโดยย่อเสภาขุนช้างขุนแผนฉบับพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

ณ เมืองสุพรรณบุรี กล่าวถึงครอบครัวสามครอบครัว คือ ครอบครัวของขุนไกรพล พายรับราชการทหาร มีภรรยาชื่อนางทองประศรีมีลูกชายด้วยกันชื่อพลายแก้ว ครอบครัว

ของขุนศรีวิชัยเศรษฐีใหญ่ของเมืองสุพรรณบุรี รับราชการเป็นนายกองกรมช้างนอก ภรรยาชื่อนางเทพทองมีลูกชายชื่อขุนช้างหัวล้านมาแต่กำเนิด และครอบครัวของ พันศรีโยธาเป็นพ่อค้า ภรรยาชื่อศรีประจันมีลูกสาวรูปร่างหน้าตางดงามชื่อพิมพิลาไลย วันหนึ่งสมเด็จพระพันวษามีความประสงค์จะล่าควายป่า จึงสั่งให้ขุนไกรปลุกพลม้าและ ต้อนควายเตรียมไว้ แต่ควายป่าเหล่านั้นแตกตื่นไม่ยอมเข้าคอก ขุนไกรจึงใช้หอกแทงควาย ตายไปมากมายที่รอดชีวิตก็หนีเข้าป่าไป สมเด็จพระพันวษาโกรธมากสั่งให้ประหารชีวิต ขุนไกรเสีย นางทองประศรีรู้ข่าวรีบพาพลายแก้วหนีไปอยู่เมืองกาญจนบุรี ส่วนเมือง สุพรรณบุรีมีพวกโจรขึ้นปล้นบ้านของขุนศรีวิชัยและฆ่าขุนศรีวิชัยตาย ส่วนพันศรีโยธา เดินทางไปค้าขายต่างเมือง พอกลับมาถึงบ้านก็เป็นไข้ป่าตาย เมื่อพลายแก้วอายุได้ 15 ปี ได้บวชเณรเรียนวิชาอยู่ที่วัดส้มใหญ่ แล้วย้ายไปเรียนต่อที่วัดป่าเลไลยก์ ต่อมาวัดป่าเลไลยก์ จัดให้มีเทศน์มหาชาติ เณรพลายแก้วเทศน์กัณฑ์มัทรี ซึ่งนางพิมพิลาไลยเป็นเจ้าของ กัณฑ์เทศน์ นางพิมพิลาไลยเลื่อมใสมากจนเปลื้องผ้าสไบบูชากัณฑ์เทศน์ ขุนช้างเห็นเช่นนั้น ก็เปลื้องผ้าห่มของตนวางเคียงกับผ้าสไบของนางพิมพิลาไลย อธิษฐานขอให้ได้นางเป็น ภรรยา ทำให้นางพิมพิลาไลยโกรธมาก

ต่อมา เมื่อเณรพลายแก้วลาสิกขาแล้ว ให้นางทองประศรีมาสู่ขอนางพิมพิลาไลย และแต่งงานกัน ครั้นกรุงศรีอยุธยาได้ข่าวว่ากองทัพเชียงใหม่ตีได้เมืองเชียงทอง ซึ่งเป็น เมืองขึ้นของกรุงศรีอยุธยา สมเด็จพระพันวษาจึงถามหาเชื้อสายของขุนไกร ขุนช้างซึ่งเข้าไป รับราชการอยู่จึงเล่าเรื่องราวความเก่งกล้าสามารถของพลายแก้ว เพื่อหวังจะพราก พลายแก้วไปให้ไกลนางพิมพิลาไลย สมเด็จพระพันวษาจึงให้ไปตามตัวมาแล้วแต่งตั้งให้เป็น แม่ทัพไปรบกับเมืองเชียงใหม่และได้รับชัยชนะ นายบ้านแสนคำแมนแห่งหมู่บ้านจอมทอง เห็นว่าพลายแก้วกับพวกทหารไม่ได้เบียดเบียนให้ชาวบ้านเดือดร้อนจึงยกนางลาวทอง ลูกสาวของตนให้เป็นภรรยาของพลายแก้ว ส่วนนางพิมพิลาไลยเมื่อสามีไปทัพได้ไม่นาน ก็ป่วยหนักรักษาเท่าไรก็ไม่หาย ขรวิฑูรย์ วัดป่าเลไลยก์แนะนำให้เปลี่ยนชื่อเป็นวันทอง อาการไข้จึงหาย ขุนช้างทำอุบายนำหม้อใส่กระดูกไปให้นางศรีประจันกับนางพิมพิลาไลยดู ว่าพลายแก้วตายแล้ว และขู่ว่านางพิมพิลาไลยจะต้องถูกคุมตัวไว้เป็นม่ายหลวง ตามกฎหมาย นางพิมพิลาไลยไม่เชื่อ แต่นางศรีประจันคิดว่าจริง ประกอบกับเห็นว่าขุนช้าง

เป็นเศรษฐกิจบังคับให้นางพิมพิลาไลยแต่งงานกับขุนช้าง นางพิมพิลาไลยจำต้องตามใจแม่แต่นางไม่ยอมเข้าหอ ขณะนั้นพลายแก้วกลับมาถึงกรุงศรีอยุธยาและได้บรรดาศักดิ์เป็นขุนแผนแสนสะท้าน จากนั้น ก็พานางลาวทองกลับสุพรรณบุรี นางพิมพิลาไลยเห็นขุนแผนพาภรรยาใหม่มาด้วยก็โกรธตำหนิโต้ตอบกับนางลาวทอง และลืมหูลูกท้าวร้าย ทำให้ขุนแผนโมโหพานางลาวทองไปอยู่ที่กาญจนบุรี ส่วนนางพิมพิลาไลยก็ตกเป็นภรรยาของขุนช้างอย่างจำใจ

ต่อมา ขุนช้างและขุนแผนเข้าไปรับการอบรมในวังและได้เป็นมหาดเล็กเวรทั้ง 2 คน วันหนึ่งนางทองประศรีให้คนมาส่งข่าวว่านางลาวทองป่วยหนัก ขุนแผนจึงฝากเวรไว้กับขุนช้างแล้วไปดูอาการของนางลาวทอง ตอนเช้าสมเด็จพระพันวษาถามถึงขุนแผน ขุนช้างบอกว่าขุนแผนป็นกำแพงวังหนีไปหาภรรยา สมเด็จพระพันวษาโกรธตรัสให้ขุนแผนตระเวนด่านที่กาญจนบุรี ห้ามเข้าเฝ้าและริบนางลาวทองเข้าเป็นม่ายหลวง ขุนแผนได้ทราบเรื่องก็โกรธขุนช้าง คิดจะแก้แค้นแต่ยังมีกำลังไม่พอ จึงออกตระเวนป่าไปโดยลำพัง คิดจะหาอาวุธ ม้า และกุมารทองสำหรับป้องกันตัว ได้ตระเวนไปจนถึงถิ่นของหมื่นหาญ นักเลงใหญ่ ได้เข้าสมัครเข้าไปอยู่ด้วย เพราะหวังจะได้บวคลูกสาวของหมื่นหาญ ได้ทำตัวนอบน้อมและตั้งใจทำงานเป็นอย่างดีจนเป็นที่รักใคร่ของหมื่นหาญถึงกับออกปากยกลูกสาวให้แต่งงานด้วย พอได้แต่งงานกับบวคลีแล้ว ขุนแผนก็ไม่ยอมทำงานร่วมกับหมื่นหาญ หมื่นหาญจึงโกรธคิดฆ่าขุนแผน เพราะขุนแผนอยู่ยงคงกระพันจึงให้บวคลีใส่ยาพิษลงในอาหารให้ขุนแผนกิน แต่ผีพรายมาบอกให้รู้ตัว ขุนแผนจึงทำอุบายเป็นไข้ไม่ยอมกินอาหารแล้วออกปากขอลูกจากบวคลี นางไม่รู้ความหมายก็ออกปากยกลูกให้ขุนแผน ครั้นเวลากลางคืน ขณะที่บวคลีนอนหลับขุนแผนก็ผ่าท้องนางแล้วนำลูกไปทำพิธีตอนเช้า หมื่นหาญและภรรยารู้ว่าลูกสาวถูกผ่าท้องตายจึงติดตามขุนแผนไป แต่สู้ขุนแผนไม่ได้ ขุนแผนเสกกุมารทองสำเร็จ และออกเดินทางไปหาช่างตีดาบ หาเหล็กและเครื่องใช้ต่าง ๆ เติร์มไว้ ตั้งพิธีตีดาบจนสำเร็จ ดาบนี้นี้ให้ชื่อว่า ดาบฟ้าฟื้น ใช้เป็นอาวุธต่อไป หลังจากนั้นเดินทางไปหาม้า ได้พบคณะจัดซื้อม้าหลวง ได้เห็นลูกม้าตัวหนึ่งมีลักษณะถูกต้องตามตำรา จึงได้ออกปากซื้อจากเจ้าหน้าที่ในราคาถูก ขุนแผนจึงเสกหญ้าให้ม้ากิน และนำมาฝึกจนเป็นม้าแสนรู้ให้ชื่อว่า ม้าสีหมอก เมื่อได้กุมารทอง ดาบฟ้าฟื้น และม้าสีหมอกครบตาม

ความตั้งใจแล้วก็ได้เดินทางกลับบ้าน คิดจะไปแก้แค้นขุนช้าง นางทองประศรีผู้เป็นมารดา ห้ามปรามก็ไม่ฟัง ได้เดินทางออกจากกาญจนบุรีไปยังสุพรรณบุรีขึ้นเรือนขุนช้าง ได้นาง แก้วกิริยา ลูกสาวพระยาสุโขทัยที่นำมาเป็นตัวจำนำไว้ในบ้านขุนช้างเป็นภรรยา แล้วพา วันทองหนีออกจากบ้าน เมื่อขุนช้างตื่นขึ้นจึงได้ออกติดตามแต่ตามไม่ทัน จึงไปทูลฟ้อง สมเด็จพระพันวษาให้กองทัพออกติดตามขุนแผนเกิดการต่อสู้กัน ทำให้ขุนเพชร และ ขุนรามถึงแก่ความตาย กองทัพต้องถอยกลับกรุง ขุนแผนจึงกลายเป็นกบฏ ต้องเที่ยวเร่ร่อน อยู่ในป่า จนนางพิมพิลาไลยตั้งห้องแกกัลลัคลอด ขุนแผนสงสัยกลัวนางจะเป็นอันตราย จึงยอมเข้ามาพบกับพระพิจิตร พระพิจิตรได้ส่งตัวเข้าสู่คดียุทธคดีและได้นาง พิมพิลาไลยคืน ขุนแผนมีความคิดถึงลาวทอง ได้ขอให้จมนศรีช่วย ขุนแผนจึงถูกริ้วและถูก จำคุก แก้วกิริยาจึงตามไปปรนนิบัติในคุก

วันหนึ่ง ขณะที่นางพิมพิลาไลยมาเยี่ยมขุนแผน ขุนช้างได้มาอุณนางพิมพิลาไลยไป จนนางพิมพิลาไลยคลอเคลียให้ชื่อว่า พลายงาม เมื่อขุนช้างรู้ว่าไม่ใช่ลูกของตัวเองจึงหลอก พลายงามไปฆ่าในป่า แต่ผีพรายของขุนแผนช่วยไว้ นางพิมพิลาไลยบอกความจริงและได้ให้ พลายงามเดินทางไปอยู่กับย่าทองประศรีที่กาญจนบุรี พลายงามอยู่กับย่าจนโต ได้บวชเป็น เณรและเล่าเรียนวิชาความรู้เก่งกล้าทั้งเวทมนตร์ คาถา และการสงคราม เมื่อมีโอกาส ขุนแผนได้ให้จมนศรีนำพลายงามเข้าถวายตัวเป็นมหาดเล็ก เมื่อมีศึกเชียงใหม่ พลายงามได้ อาสาออกรบและทูลขอประทานอภัยโทษให้พ่อ ขุนแผนและนางลาวทองจึงพ้นโทษ ขณะที่ เดินทางไปทำสงครามนั้นผ่านเมืองพิจิตร ขุนแผนจึงแวะเยี่ยมพระพิจิตร เมื่อพลายงาม ได้พบนางศรีมาลาลูกสาวพระพิจิตรก็หลงรักและลอบเข้าหานาง ขุนแผนจึงหมั่นหมายไว้ เมื่อชนะศึกพระเจ้าเชียงใหม่ได้ส่งสร้อยทอง และสร้อยฟ้ามาถวาย พระพันวษาได้แต่งตั้ง ขุนแผนเป็นพระสุรินทรลอไชยมโหฬารยกทัพไปรั้งเมืองกาญจนบุรี และได้แต่งตั้งพลายงาม เป็นจมนไวยวรรณ และประทานสร้อยฟ้าให้แก่พลายงาม จากนั้นทรงจัดงานแต่งงาน ให้กับพลายงาม ขณะที่ทำพิธีแต่งงาน ขุนช้างได้วิวาทกับพลายงาม ขุนช้างได้ทูลฟ้อง จึงโปรดให้มีการชำระความโดยการดำเนินาพิสูจน์ ขุนช้างแพ้ความ พระพันวษาโปรดให้ ประหารชีวิต แต่พระไวยขอชีวิตไว้ ต่อมาพระไวยมีความคิดถึงแม่จึงไปรับนางพิมพิลาไลย มาอยู่ด้วย ขุนช้างติดตามไป แต่พระไวยไม่ยอมมอบนางพิมพิลาไลยให้ ขุนช้างจึงถวายฎีกา

พระพันวษาจึงตรัสให้นางพิมพิลาไลยเลือกว่าจะอยู่กับใคร นางเกิดความลังเลเลือกไม่ได้ว่าจะอยู่กับใคร พระพันวษาทรงโกรธจึงรับสั่งให้ประหารชีวิต แม้ว่าพระไวยจะขอภัยโทษได้แล้ว แต่ด้วยเคราะห์ของนางพิมพิลาไลย ทำให้เพชรฆาตเข้าใจผิดจึงประหารนางเสียก่อน เมื่อจัดงานศพนางพิมพิลาไลยแล้ว ขุนแผนได้เลื่อนเป็นพระกาญจนบุรี นางสร้อยฟ้าได้ให้เถรवादทำเสน่ห์ให้พระไวยหลงใหลนาง และเกลียดชังนางศรีมาลา พระกาญจนบุรีมาเตือน พระไวยโกรธล้าเลิก บุญคุณกับพ่อ ทำให้พระกาญจนบุรีโกรธ คบคิดกับพลายชุมพลลูกชายซึ่งเกิดจากนางแก้วกิริยาปลอมเป็นมอญ ยกทัพมาตีกรุงศรีอยุธยา หวังจะให้พระไวยออกต่อสู้ จะได้แก้แค้นได้สำเร็จ พระไวยรู้ตัวเพราะผีเปรตนางพิมพิลาไลยมาบอก พระพันวษาทรงทราบเรื่องโปรดให้มีการไต่สวน พลายชุมพลพิสูจน์ได้ว่า นางสร้อยฟ้ากับเถรवादได้ทำเสน่ห์จริงแต่นางสร้อยฟ้าไม่รับ จึงมีการพิสูจน์โดยการลุยไฟ สร้อยฟ้าแพ้ พระพันวษาสั่งให้ประหาร แต่นางศรีมาลาทูลขอไว้ นางสร้อยฟ้าจึงถูกเนรเทศกลับไปเชียงใหม่ และคลอดลูกชื่อพลายยง ต่อมานางศรีมาลาคลอดลูกชาย ขุนแผนจึงตั้งชื่อให้ว่าพลายเพชร เถรवादมีความแค้นพลายชุมพล จึงปลอมเป็นจระเข้ไล่กัดกินคนมาจากทางเหนือหวังจะแก้แค้นพลายชุมพล พระพันวษาโปรดให้พลายชุมพลไปปราบจระเข้เถรवादสู้ไม่ได้ถูกจับตัวมาถวายพระพันวษา และถูกประหารในที่สุด พลายชุมพลได้รับแต่งตั้งเป็นหลวงนายฤทธิ์ เหตุการณ์ร้ายแรงผ่านไปทุกคนจึงอยู่อย่างมีความสุข

แนวคิดเรื่องวรรณคดีไทย

แนวคิดเกี่ยวกับวรรณคดีที่อธิบายได้อย่างชัดเจนเป็นแนวคิดของ ประสิทธิ์ กาย์กลอน (2518 : 116) ได้ให้แนวคิดเรื่องวรรณคดีไว้ว่า อาหารมีรสต่างกันให้ความโอชะแก่ผู้เสพฉันใด วรรณคดีก็มีรสต่างกันให้ความโอชะแก่ผู้อ่านฉันนั้น รสทั้งสองนี้แตกต่างกันตรงที่รสอาหารใช้ลิ้นเป็นเครื่องสัมผัส เพื่อให้รู้ว่าอาหารนั้นมีรสเปรี้ยว หวาน มัน เค็ม หรือเผ็ดอย่างไร บางทีก็ใช้จมูกดมกลิ่นพิสูจน์ว่า อาหารนั้นมีกลิ่นหอมหวนชวนกินเพียงใด ส่วนวรรณคดีนั้นสัมผัสด้วยตา และหูจากภาษากวีจึงจะรู้รส และรสแห่งวรรณคดีนี้เป็นรสที่บอกถึงอารมณ์เพียงอย่างเดียว คือ บอกอารมณ์ออกเป็นส่วนใหญ่ย่อยลงไปอีก ซึ่งมีอยู่มากมายหลายประการ เช่น ความยินดี ความร่าเริง ความทุกข์ ความโกรธ

ความมองอาจ ความกลัว ความเกลียด ความพิศวง และความสงบเป็นต้น และถ้าหากวรรณคดีเรื่องใดขาดรสของวรรณคดี ก็เปรียบเสมือนคนกินอาหารที่ไม่มีรส ย่อมไม่อร่อยฉันทิ การอ่านวรรณคดีที่ขาดรสก็อ่านไม่สนุกฉันทิ แต่วรรณคดีเรื่องใดจะมีรสดีหรือไม่ ย่อมขึ้นอยู่กับภาษาที่แสดงออกเป็นสำคัญ ภาษาที่วิจิตรวรรณคดีจึงแยกจากกันไม่ได้

รัตนพล ชื่นคำ (2556 : 38) กล่าวว่า การสร้างรสหรือการรับรู้รสในวรรณคดีไทย มิได้มีทฤษฎีที่ซับซ้อนรองรับ หรือมีการพัฒนาความคิด เรื่องทฤษฎีรสเช่นในวรรณคดีสันสกฤต ในหนังสือประชุมลำนำของหลวงธรรมาภิมณฑ์ ได้ยกตัวอย่างของลีลา 4 ประเภทในเพลงยาว คือ เสาวรจนี นารีปราโมทย์ พิโรธวาทัง สัลลาปังคพิไลย บทเสภาของกลอนที่ใช้อธิบาย ทำให้ทราบว่า เสาวรจนีเป็นบทชมโฉม นารีปราโมทย์เป็นบทเกี่ยวพาราสี พิโรธวาทังเป็นบทดัดพ้อต่อว่า หรือบทแสดงความโกรธ สัลลาปังคพิไลย เป็นบทคร่ำครวญ ลีลาทั้ง 4 ประเภทนี้มีปรากฏเด่นชัดในเพลง ยาว และมีปรากฏในตัวบทวรรณคดีอื่น ๆ ทั้ง ในวรรณคดี บทละคร วรรณคดีนิทาน วรรณคดีนิราศ ลิลิต ลีลาที่เด่นชัดเหล่านี้จึงได้กลายเป็นลักษณะเด่นของรสในวรรณคดีไทยไป บทละครเรื่องขุนช้างขุนแผนมีการพระราชนิพนธ์ในสมเด็จพระบรมราชเจ้ามหาศักดิพลเสพ ได้สะท้อนลีลาสรวรรณคดีไทยตามขนบทั้ง 4 ประเภท ซึ่งสัมพันธ์กับรูปแบบการแสดง และยังปรากฏรสแห่งความตลกขบขัน ซึ่งเป็นลักษณะสำคัญของการแสดงละครนอกด้วย

การวิเคราะห์สรวรรณคดีไทยเรื่องขุนช้างขุนแผน

จากการศึกษาเนื้อหาวรรณคดีไทยเรื่องขุนช้างขุนแผน ทั้งหมด 43 ตอน ปรากฏสรวรรณคดีไทยทั้ง 4 รส คือ เสาวรจนี นารีปราโมทย์ พิโรธวาทัง สัลลาปังคพิไลย ดังต่อไปนี้

1. **เสาวรจนี** หมายถึง การชมความงาม อาจเป็นการชมความงามของตัวละครทั้งชายและหญิง ชมความงามของบ้านเมือง ปราสาทราชวัง กองทัพ ป่าธรรมชาติ ต้นไม้ ลำธาร หรือแม้แต่ความเก่งกล้าสามารถของกษัตริย์ก็คือความงามเช่นเดียวกัน เสภาขุนช้างขุนแผนฉบับพระพุทธเลิศหล้านภาลัยได้ปรากฏสรวรรณคดีเสาวรจนี หลายตอน ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ตัวอย่างที่ 1	ปู่ตาย่าทวดมาทำขวัญ เลี้ยงมาก็ได้ห้าขวบปลาย ทรวดทรงส่งศรีไม่มีแมน ผมสลวยสวยขำงามเงา สอนเย็บเก็บปักหักทองขวาง เข้าเย็นออกไปเล่นเก็บดอกไม้	แหวนทองผูกพันเข้าเหลือหลาย รูปกายงามยิ่งพริ้งเพรา อรชรอ่อนแอ้นประหนึ่งเหลา ให้ชื่อเจ้าว่าพิมพิลาไลย ที่รุ่มราวคราวนางไม่เปรียบได้ ที่ข้างวัดเขาใหญ่อยู่อุตรา ฯ
---------------	---	---

(ขุนช้างขุนแผน. 2555 : 8)

จากบทเสภาที่ยกมาข้างต้น แสดงถึงวรรณคดีไทยเสาวرنี ซึ่งเป็นการชมความงามของนางพิมพิลาไลยในวัยเด็ก โดยกล่าวว่า นางพิมพิลาไลยมีรูปร่างงดงาม ทรวดทรงงามไม่มีที่ติ รูปร่างบอบบาง และมีผมยาวดำเงาสวยงาม

ตัวอย่างที่ 2	ครั้งสมเด็จพระพันวษานรากร เกษมสุขแสนสนุกตั้งเมืองสวรรค์ เป็นปิ่นภพลบโลกโลกา เมืองขึ้นน้อยใหญ่ในอาณาเขต ต่างประเทศเขตขอบพระนคร พร้อมด้วยโกลาไคยไศศุรย์ พระองค์ทรงทศพิธราชธรรม์	ครองนครกรุงศรีอยุธยา พระเดชนั้นแม่ไปในทิดา ครอบครองไพร่ฟ้าประชากร เกรงพระเดชทั่วหมดสยดสยอง ชลีกรอ่อนเกล้าอภิวันท์ สมบุรณ์พูนสุขเกษมสันต์ ราษฎรทั้งนั้นก็ยินดี ฯ
---------------	---	---

(ขุนช้างขุนแผน. 2555 : 1)

จากบทเสภาที่ยกมาข้างต้น กล่าวถึงการชมความงามออกเป็น 2 ส่วน คือ ชมความงามของกรุงศรีอยุธยาว่า มีความงดงามเปรียบดังเมืองสวรรค์ ประชาชนผู้อาศัยในเมืองดังกล่าวมีแต่ความสงบสุข และในขณะเดียวกัน ได้กล่าวชมความงามด้านการ

ปกครองไพร่ฟ้าประชาราษฎร์ด้วยทศพิธราชธรรมของพระพันวษาว่า พระองค์นั้นเก่งกล้าสามารถ แผ่อำนาจไปในหลายเมือง หัวเมืองใหญ่น้อยต่างเกรงกลัวต่ออำนาจของพระองค์ แม้แต่ชาวต่างชาติที่เข้ามาติดต่อค้าขาย ต่างยอมอ่อนน้อมถ่อมตนต่อพระพันวษา

ตัวอย่างที่ 3	นกเขาจับข่อยอยู่เคียงคู่	ผิวมาอยู่ไกลพิมเจ้าเหลือแหล่
	คับแคทำรังบนต้นแค	พืहांแหออเหินมาเดินไพร
	กระหลุมพุกิจพวงชมพูเทศ	สังเกตเหมือนผ้าชมพูพิสมัย
	พะยอมหอมหวานมายวนใจ	เหมือนกลิ่นสไบเจ้ายังติดมา
	หอมกลิ่นบุปผชาติดาซดง	เหมือนกลิ่นแก้มพื้หลงตะลึงหา
	นกแก้วจับแก้วแจ้วเจรจา	เวทนาน้องจะพุดกับผู้ใด

(ขุนช้างขุนแผน. 2555 : 152)

จากบทเสภาดังกล่าว กล่าวถึงขุนแผนกล่าวชมความงดงามของธรรมชาติ ซึ่งเปรียบดั่งเช่นนางพิมพิลาไลย เมื่อขุนแผนเห็นนกเขาที่กำลังบินเคียงคู่กันมา พลันคิดถึงนางพิมพิลาไลยที่ต้องจากมาไกล เห็นนกที่กำลังทำรังอยู่บนต้นแคก็ทอดถอนใจว่า เหตุใดตนเองจึงต้องห่างเหินจากนางพิมพิลาไลยออกมาอาศัยในป่า เห็นความงดงามของดอกไม้สีชมพู มีกลิ่นหอม ก็พลันคิดถึงสีผ้าสไบที่นางพิมพิลาไลยชอบใส่ กลิ่นหอมของดอกไม้เปรียบดั่งกลิ่นสไบนางพิมพิลาไลยติดมาด้วย กลิ่นดอกไม้ในป่าที่มีหลากหลายชนิดเปรียบดั่งกลิ่นแก้มของนางพิมพิลาไลย ชื่นชมความงามของนกแก้วที่กำลังส่งเสียงร้องรับกับคู่ของมัน ก็พลันเกิดความสงสารนางพิมพิลาไลยผู้ไม่มีตนเองอยู่เคียงข้าง จะพุดคุยหยอกล้อกับใคร

2. นารีปราโมทย์ หมายถึง อารมณ์ที่แสดงถึงความรักตั้งแต่ชื่นชม ชื่นชอบ เกี้ยวพาราสี รักใคร่ เสภาขุนช้างขุนแผนฉบับพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ปรากฏสุวรรณคดี นารีปราโมทย์ หลายตอน ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ตัวอย่างที่ 4	พี่ติดตามมาด้วยความที่รักน้อง ตั้งแต่วันเทศนายังอาลัย ยามนอนตาตื่นทั้งสี่ยาม ร้อนโรครอคอกเสียวอยู่เดียวดาย	สายทองบอกบ้างฤหาไม่ ครวญใครมิได้เว้นอาวรณ์วาย ดังไฟตามติดอยู่ไม่รู้หาย แม่สบายอยู่ฤประการใดฯ
---------------	--	--

(ขุนช้างขุนแผน. 2555 : 65)

บทเสภาที่ยกมาข้างต้น กล่าวถึงความรักของขุนแผนที่มีต่อนางพิมพิลาไลย ขุนแผนตามหานางพิมพิลาไลยด้วยความรักที่มีต่อนาง และคิดตำหนินางสายทองว่า เพราะเหตุใดจึงไม่นำข่าวไปบอกบ้างนับตั้งแต่วันที่พบกับนางพิมพอลาไลยที่วัด ตั้งแต่วันนั้น เป็นต้นมา ขุนแผนคิดถึงพิมพิลาไลยทุกวันเวลาไม่ว่าจะหลับหรือตื่น จะทำอะไรก็คิดถึงแต่นางพิมพิลาไลย ไม่รู้จะทำอย่างไรจึงจะหายจากความคิดถึง นางพิมพิลาไลยคงโศกเศร้าเมื่อต้องอยู่คนเดียวทุกวัน

ตัวอย่างที่ 5	ครานั้นขุนช้างเห็นแม่ด่า ถึงเรือนเข้าไปในประตู โอ้ว่าพินิจนวลของช้างเอ๋ย อกใจดังไฟเข้าพอกพอน รักใครไม่เหมือนพี่รักพิม งามรูปงามจริตกระบิดกระบวน รูปตัวช่างชั่วกะไรเลย ถ้าอุปพฤษีชีพรามณ์ กริดกรายชายไปให้เห็นหน้า นี่เนื้อตัวชั่วช้าเป็นราศี	ก็ลูกกลับออกมาไม่หยุดอยู่ เปิดมุ้งคุดู้เข้าที่นอน เมื่อไรเลยจะได้เคียงอยู่เรียงหมอน พี่จะซ่อนตัวตายไม่วายครวญ เจ้างามพริ้งงามดงามถึถ้วน งามล้วนชำคมเจ้าสมงาม ขุนช้างเอ๋ยเลื่อนโล่งดังโหลงข้าม จะซุบให้เหมือนพระรามธเรศตรี สิดาก็จะพวยมาด้วยพี่ ไม่มีดีสารพัดขัดระย ฯ
---------------	--	--

ลดเลี้ยวเกี่ยวใครก็ไม่เป็น

สร้างล้ามาเล่นแต่รายปล้ำ

กูจะนั่งทรมาทารกรรม

นอนคว่ำอยู่ไยไม่ต้องการ

(ขุนช้างขุนแผน. 2555 : 82)

บทเสภาที่ยกมาข้างต้น กล่าวถึงความรักของขุนช้างที่มีต่อนางพิมพิลาไลยว่า ครั้งนั้น เมื่อขุนช้างเห็นแม่ต๋าเรื่องนางพิมพิลาไลย ก็ลุกหนีเข้าห้องด้วยความเสียใจ ครั้นเข้าไปในห้องแล้วก็นอนคร่ำครวญ และพร่ำเพ้อถึงนางพิมพิลาไลยผู้สวยงามไม่มีที่ติ ขณะเดียวกันได้ชื่นชมความงามของพระราม และปรารภนาให้ตนเองให้มีรูปงามดุจดั่งพระราม

ตัวอย่างที่ 6

อนิจจาแก้วตาช่างว่าได้

ไม่เห็นใจฤว่ารักสมักรหมาย

พี่กล้ำมาถึงตัวไม่กลัวตาย

ก็เพราะรักโฉมฉายกว่าชีวิต

ถ้าสามารถอาจขอต่อพ่อแม่

แน่แล้วพี่จะขอต่อพระพิจิตร

ท่วงทีก็จะสมอารมณ์คิด

ท่านเป็นมิตรกับบิดามาช้านาน

เมื่อนั่งกินข้าวเย็นเห็นฤเปล่า

ท่านหยอกเย้าพี่อย่างว่าลูกหลาน

แต่สุดคิดเพราะติดราชการ

จะต้องคุมพวกทหารไปพรั่งนี้

(ขุนช้างขุนแผน. 2555 : 501)

บทเสภาที่ยกมาข้างต้น กล่าวถึงพระไวยที่มีความรักต่อนางศรีมาลา ปรารภนาที่จะได้นางมาครอบครองไม่เกรงกลัวความตาย เพราะรักด้วยความจริงใจ พระไวยกล้ำหาญมาหาเพราะรักศรีมาลาว่าชีวิต ต้องการจะสู่ขอกับพ่อแม่นาง ในขณะเดียวกันก็ระลึกถึงพระพิจิตรผู้มีความเมตตา รู้จักมักคุ้นเป็นมิตรกับบิดาของตนเองมานาน แต่ก็ได้แต่เพียงคิดเท่านั้น เพราะตนเองติดราชการควบคุมเหล่าทหารเพื่อออกรบในวันพรั่งนี้

3. **พิโรธวาทัง** หมายถึง การแสดงอารมณ์ อุนเฉียว ประชดประชัน โกรธเคือง โกรธแค้น ทะเลาะทู่เถียง เสียดสี ตัดพ้อ เสภาขุนช้างขุนแผนฉบับพระพุทธรักษาหน้าฉายได้ปรากฏวรรณคดี พิโรธวาทัง หลายตอน ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ตัวอย่างที่ 7	นางเทพทองร้องด่าอ้ายยาจก	ช่างเดินหยกหยกเหมือนตลกโชน
	ยึดไว้ไม่ทิ้งทะเลลึงทโมน	อ้ายผีโหลที่ไหนปั่นไสมา
	ไม่มีใจที่จะใคร่เข้าอ้อมชู	เหมือนค่างครอกหลอกกูดูขายหน้า
	ทำตาบ้องแบ้วแมวกินปลา	อ้ายตายห่าด่าแข่งไม่เว้นวัน

(ขุนช้างขุนแผน. 2555 : 5)

บทเสภาที่ยกมาข้างต้นกล่าวถึงอารมณ์โกรธนางเทพทอง ด่าทอขุนช้างต่าง ๆ นานา กล่าวถ้อยคำเหยียดหยันว่าเป็นยาจกคนเขี้ยวใจ แสดงกิริยาอาการอะไรก็เหมือนตัวตลก เหมือนลิงค่างยุกยิกอยู่หนึ่งไม่เป็น หน้าตาน่ารังเกียจ ศีรษะล้าน ไม่มีใครต้องการจะเข้าใกล้

ตัวอย่างที่ 8	ฝ่ายยายเทพทองร้องทวาด	อ้ายนอกครุอุบาทว์ไม่ฟังว่า
	โกหกยกคอเจรจา	ว่าเป็นขู้สูห์มาร่ำไร
	ไม่คิดเจียมตัวอ้ายหัวพรุน	รูปเป็นกระชุน่นน่ารักใคร
	กูไม่เห็นใครเขาจะชอบใจ	นางพิมพิลาไลยเขาโสกา
	อกเอาจ้ออันแน่นมั่นกินนร	ฤจะมาสสมจรกับหมูหมา
	ให้เพื่อนบ้านติฉินนินทา	มึงช่างมุสาแต่โดยเดา
	กูไม่อยากจะได้เดินไปให้เหนียว	เมื่อยหัวแม่ตีนเสียเปล่าเปล่า
	ทำร้องให้เข้าซี้เข้าซี้เค้า	ไปเรือนไปเหย้าให้พันกู่ ๆ

(ขุนช้างขุนแผน. 2555 : 82)

บทเสภาที่ยกมาข้างต้นกล่าวถึงอารมณ์โกรธของนางเทพทอง ซึ่งร้องด่าด้วยอารมณ์โกรธที่ขุนช้างไม่เจียมตัวขอให้นางไปสู่ขอนางพิมพิลาไลยให้คนหัวล้าน รูปร่างหน้าตาอัปลักษณ์ ซึ่งตรงข้ามกับนางพิมพิลาไลยที่มีความสวยงาม คงไม่มาแต่งงานกับขุนช้างซึ่งนางเทพทองเปรียบเหมือนหมูหมา ให้เพื่อนบ้านนินทา ฝ่ายขุนช้างอับอายจนร้องไห้ที่ถูกนางเทพทองด่าทอด้วยความโกรธ

ตัวอย่างที่ 9	พระหมื่นศรีทวดอายชาติถ่อย	ช่างสำออยอ้อยอิงไม่อายหน้า
	คราวโกรธราวกับไฟไหม้หลังคา	มธุละดูดาจนน่ากลัว
	ไหนมึงว่าแค้นวันทองนัก	ได้มาแล้วไม่รักจะตัดหัว
	ตามของดอกไม้ต้องธรรพ์	ครั้นเห็นหน้าตามัวก็ลืมแค้น
	มึงกลอกกลับอย่างนี้อายชี้ครอก	จึงถูกเข้าถูกศอกจนหงายแขน
	เจรจาว่าเล่นไปตามแกน	แคะแค้นค่อนว่าจะพาไป
	ไม่รู้ฤจะถามความรับสั่ง	มึงจะรั้งคนกลางไปข้างไหน
	เร่งหานายประกันมาทันใด	ผู้คุมเหวี่ยงไว้ทั้งสามรา

(ขุนช้างขุนแผน, 2555 : 375 - 376)

บทเสภาที่ยกมาข้างต้นกล่าวถึงพระหมื่นศรีที่ด่าทอขุนช้างด้วยอารมณ์โกรธว่า ใ้อชาติถ่อยสำออย หน้าไม่อาย เมื่อโกรธอารมณ์ก็เหมือนกับไฟที่กำลังไหม้หลังคาทะลุ ดูดาจนน่ากลัว พระหมื่นศรีถามขุนช้างว่า ไหนว่าแค้นนางพิมพิลาไลยนัก ได้มาแล้วไม่รักจะตัดหัว แต่เมื่อเห็นหน้าตาก็ลืมแค้น ทำไมเปลี่ยนไปอย่างนี้ใ้อลูกชี้ซ้ำ

4. สัลลาปิงคพิสัย หมายถึง การแสดงความเศร้าโศกเสียใจ ร้องไห้ อาลัยรัก คร่ำครวญ ร่ำพิงร่ำพัน เสภาขุนช้างขุนแผนฉบับพระพุทฺธเลิศหล้านภาลัย ปรากฏรส สัลลาปิงคพิสัย หลายตอน ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ตัวอย่างที่ 10	เจ้าพลายน้อยสร้อยเศร้าแล้วเล่าว่า	หม่อมพ่อพาเวียนงให้หลงไหล
	แล้วทุบถีบปีบจุมูกของลูกไว้	เอาขอนไม้ทับคอแทบมรณา
	พอพวกพ้องของขุนแผนแล่นมาช่วย	จึงไม่ม้วยแม่คุณบุญหนักหนา
	ยังซ้ำขอกยกอกเหน็บเจ็บกายา	พูดน้ำตาผอยผอยด้วยน้อยใจ ฯ

(ขุนช้างขุนแผน. 2555 : 399)

บทเสภาที่ยกมาข้างต้นกล่าวถึงความเสียใจว่า เจ้าพลายงามเศร้าเสียใจมากแล้วเล่าว่า พ่อพาเดินวน ทำให้ตนนั้นหลงทาง จากนั้นพ่อก็ทุบถีบและเอามือบีบจมูกของลูกเอาไว้ จากนั้นเอาขอนไม้ใหญ่มาทับคอลูกไว้เกือบตาย เมื่อพวกของขุนแผนวิ่งมาช่วย นับว่าเป็นบุญที่ยังไม่ตาย ลูกยังเจ็บซ้ำเจ็บร่างกายมาก พลายงามพูดไปด้วยน้ำตาก็ไหลเพราะความน้อยใจ

ตัวอย่างที่ 11	จะกล่าวถึงโฉมเจ้าขุนช้าง	คะนึ่งนางพิมน้อยละห้อยหา
	แต่เข้าคำคร่ำครวญทุกเวลา	ตั้งแต่มาจากบ้านศรีประจัน
	ไม่เป็นกินเป็นนอนแต่ร้อนรัก	อกจะหักใจรัญจวนป่วนปั่น
	มิได้มีความสบายมาหลายวัน	แทบจะกลืนใจตายไม่วายคิด
	อยู่ในห้องร้องไห้พิไรรำ	ทุกคำเข้าเฝ้านอนแต่ถอนจิต
	ทำไฉนจะได้แอบแนบชิด	กับเจ้าพิมนิ่มสนิทของพี่อา

(ขุนช้างขุนแผน. 2555 : 96)

บทเสภาที่ยกมาข้างต้น กล่าวถึงความเสียใจตอนขุนช้าง ซึ่งต้องการได้นางพิมพิลาไลยมาเป็นเมีย จึงคิดถึงแต่นางพิมพิลาไลย ละห้อยหาตั้งแต่เข้ายันคำทุกเวลา ตั้งแต่มาจากบ้านนางพิมพิลาไลยก็ไม่นอนอันกินอันนอน เอาแต่อยากได้นางพิมพิลาไลยมาเป็นเมีย เหมือนอกหักให้ใจปั่นป่วน นอนอยู่ในห้องเอาแต่ร้องไห้ แล้วคิดว่าทำอย่างไรจะได้นางพิมพิลาไลยมาเป็นเมีย

ตัวอย่างที่ 12	นางพิมพิลาไลยเจ้าได้ฟัง	ตันอกใจดังจะเป็นบ้า
	น้ำตาเป็นเม็ดเม็ดเซ็ดน้ำตา	เดือดดาลขุนช้างอ้ายจัญไร
	ส่อเสียดเปียดตะลุมทำยุ่งหยาบ	ไม่กลัวบาปกลัวกรรมมันทำได้
	มันจะทำให้หน้าแก่น้ำใจ	ที่หมายไว้ไม่สมอารมณ์มัน
	จะแก่งให้กำจัดพลัดพราก	ให้ได้ยากกลางป่าพนาสันต์
	ตั้งแต่นี้ต่อไปจะไกลกัน	นับวันไปแล้วแก้วเมียอา ฯ

(ขุนช้างขุนแผน. 2555 : 137 -138)

บทเสภาที่ยกมาข้างต้น กล่าวถึงความเสียใจของนางพิมพิลาไลยเมื่อรู้ว่าขุนแผนต้องไปออกรบ เมื่อได้ฟังเช่นนั้นแล้วเกิดอาการหายใจไม่ออก น้ำตาเริ่มไหลออกมา และโกรธโมโหต่อขุนช้างว่า ไอ้จัญไรพุดจายูแย่งไม่กลัวบาปกรรมที่ทำไว้ สิ่งที่มีนเคยหวังไว้แล้วไม่ได้ตามที่หวังมันจึงแกล้งทำให้นางพิมพิลาไลยกับขุนแผนต้องพลัดพรากจากกัน

สรุป อภิปรายผล

การวิเคราะห์วรรณคดีไทย เรื่อง ขุนช้างขุนแผนฉบับบทประพันธ์ของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย วรรณคดีไทยที่พบมากที่สุด คือ สลลปางคพิสัย จำนวน 23 ตอน รองลงมา คือ พิโรธวาทัง จำนวน 22 ตอน นารีปราโมทย์ จำนวน 12 ตอน เสาวรจณี จำนวน 10 ตอน ตามลำดับ โดยวิเคราะห์วรรณคดีไทย 4 รส ได้แก่

1. เสาวรจณี

จากการวิเคราะห์วรรณคดีไทยเรื่องขุนช้างขุนแผน ฉบับบทประพันธ์ของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยพบว่า เสาวรจณี หรือการชมความงาม อาจเป็นชมความงามของตัวละครทั้งชายและหญิง ชมความงามของบ้านเมือง กองทัพ ป่าธรรมชาติ ต้นไม้ ทั้งหมด 10 ตอน ได้แก่ ตอนที่ 1 กำเนิดขุนช้างขุนแผน ตอนที่ 3 พลายแก้วบวชเณร ตอนที่ 5 ขุนช้างขอนางพิม ตอนที่ 6 พลายแก้วเข้าห้องนางสายทอง ตอนที่ 7 พลายแก้วแต่งงานกับนางพิม ตอนที่ 8 พลายแก้วถูกเกณฑ์ทัพ ตอนที่ 13 พลายแก้วได้เป็นขุนแผน ขุนช้างได้นางพิมพิลาไลย ตอนที่ 16 กำเนิดนางพิมพิลาไลยบุตรนางบัวคลี่ ตอนที่ 17 ขุนแผนขึ้นเรือนขุนช้างได้นางได้แก้วกิริยา ตอนที่ 29 ขุนแผนแก้พระทัยน้ำ

2. นารีปราโมทย์

จากการศึกษาเนื้อหาวรรณคดีไทยเรื่องขุนช้างขุนแผนฉบับบทประพันธ์ของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยพบว่า ปรากฏวรรณคดีไทยนารีปราโมทย์ หรืออารมณ์ที่แสดงถึงความรักตั้งแต่ชื่นชม ชื่นชอบ เกี่ยวพาราสิรักใคร่ ทั้งหมด 12 ตอน ได้แก่ ตอนที่ 4 พลายแก้วขอเป็นชู้กับนางพิม ตอนที่ 5 ขุนช้างขอนางพิม ตอนที่ 6 พลายแก้วเข้าห้องนางสายทอง ตอนที่ 7 พลายแก้วแต่งงานกับนางพิม ตอนที่ 8 พลายแก้วถูก

เกณท์ทัพ ตอนที่ 10 พลายแก้วได้นางลาวทอง ตอนที่ 16 กำเนิดนางพิมพิลาไลยบุตรนางบัวคลี่ ตอนที่ 21 ขุนแผนลุมไทร ตอนที่ 27 พลายงามอาสา ตอนที่ 28 พลายงามได้นางศรีมาลา ตอนที่ 35 ขุนช้างถวายฎีกา ตอนที่ 37 นางสร้อยฟ้าทำเสน่ห์

3. พิโรธวาทัง

จากการศึกษาเนื้อหาวรรณคดีไทยเรื่องขุนช้างขุนแผนฉบับบทประพันธ์ของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย พบว่า ปรากฏสุวรรณคติไทยพิโรธวาทัง หรือการแสดงอารมณ์ ฉุนเฉียว ประชดประชัน โกรธเคือง โกรธแค้น ทะเลาะ ทั้งหมด 22 ตอน ได้แก่ ตอนที่ 1 กำเนิดขุนช้างขุนแผน ตอนที่ 2 พ่อขุนช้างขุนแผน ตอนที่ 3 พลายแก้วบวชเณร ตอนที่ 5 ขุนช้างขอนางพิม ตอนที่ 6 พลายแก้วเข้าห้องนางสายทอง ตอนที่ 8 พลายแก้วถูกเกณท์ทัพ ตอนที่ 11 นางพิมเปลี่ยนชื่อวันทอง ตอนที่ 12 นางศรีประจันยกนางพิมพิลาไลยให้ขุนช้าง ตอนที่ 13 พลายแก้วได้เป็นขุนแผน ขุนช้างได้นางพิมพิลาไลย ตอนที่ 14 ขุนแผนบอกกล่าว ตอนที่ 15 ขุนแผนต้องพราภานางลาวทอง ตอนที่ 16 กำเนิดนางพิมพิลาไลยบุตรนางบัวคลี่ ตอนที่ 19 ขุนช้างตามนางพิมพิลาไลย ตอนที่ 22 ขุนแผนชนะความขุนช้าง ตอนที่ 33 แต่งงานพระไวย ตอนที่ 36 ข่านางพิมพิลาไลย ตอนที่ 37 นางสร้อยฟ้าทำเสน่ห์ ตอนที่ 38 พระไวยถูกเสน่ห์ ตอนที่ 39 ขุนแผนส่องกระจก ตอนที่ 40 พระไวยแตกทัพ ตอนที่ 41 พลายชุมพลจับเสน่ห์ ตอนที่ 42 นางสร้อยฟ้า-ศรีมาลาลุยไฟ

4. สัลลาพังคพิสัย

จากการศึกษาเนื้อหาวรรณคดีไทยเรื่องขุนช้างขุนแผนฉบับบทประพันธ์ของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยพบว่า มีรสสัลลาพังคพิสัย หรือการแสดงความเศร้าโศกเสียใจ ร้องไห้คร่ำครวญ มีจำนวน 23 ตอน ได้แก่ ตอนที่ 2 พ่อขุนช้างขุนแผน ตอนที่ 5 ขุนช้างขอนางพิม ตอนที่ 6 พลายแก้วเข้าห้องนางสายทอง ตอนที่ 7 พลายแก้วแต่งงานกับนางพิม ตอนที่ 8 พลายแก้วถูกเกณท์ทัพ ตอนที่ 11 นางพิมเปลี่ยนชื่อเป็นวันทอง ตอนที่ 13 พลายแก้วได้เป็นขุนแผน ขุนช้างได้นางพิมพิลาไลย ตอนที่ 15 ขุนแผนต้องพราภานางลาวทอง ตอนที่ 19 ขุนช้างตามนางพิมพิลาไลย ตอนที่ 20 ขุนช้างฟ้องว่าขุนแผนเป็นกบฏ ตอนที่ 21 ขุนแผนลุมไทร ตอนที่ 23 ขุนแผนติดคุก ตอนที่ 24 กำเนิด

พलयงาม ตอนที่ 26 เชียงใหม่ซึ่งนางสร้อยทอง ตอนที่ 30 ขุนแผนและพलयงามจับ
พระเจ้าเชียงใหม่ ตอนที่ 31 ขุนแผนพलयกทัพกลับ ตอนที่ 32 ถวายนางสร้อยทองและ
สร้อยฟ้า ตอนที่ 36 ผ่านางพิมพ์พิลาไลย ตอนที่ 38 พระไวยถูกเสน่ห์ตอนที่ 39 ขุนแผนส่อง
กระจก ตอนที่ 40 พระไวยแตกทัพ ตอนที่ 42 นางสร้อยฟ้าศรีมาลาลุยไฟ

นอกจากนั้น การวิเคราะห์วรรณคดีไทยที่ปรากฏในวรรณคดีขุนช้างขุนแผน
ผู้วิจัยพบประเด็นสำคัญดังนี้ เนื้อหาวรรณคดีไทยเรื่องขุนช้างขุนแผน ฉบับบทประพันธ์ของ
พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย จำนวน 43 ตอน ปรากฏวรรณคดีไทยทั้ง 4 รส
ได้แก่ เสาวرنี นารีปราโมทย์ พิโรธวาทัง สลลปึงคพิสัย สอดคล้องกับงานวิจัยของ
นุชรี ขุนน้ำ (2566 : 232 – 234) ได้ศึกษาวรรณคดีไทยในกลอนบทละครเรื่อง อิเหนา
พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เพื่อวิเคราะห์วรรณคดีไทย
ในกลอนบทละครเรื่องอิเหนา พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย
โดยวิเคราะห์วรรณคดีไทยทั้ง 4 รส ได้แก่ เสาวرنี นารีปราโมทย์ พิโรธวาทัง
สลลปึงคพิสัย ที่ปรากฏในกลอนบทละครเรื่องอิเหนาพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระ
พุทธเลิศหล้านภาลัยแล้วนำเสนอผลการศึกษาโดยการพรรณนาวิเคราะห์ ผลการศึกษา
พบว่า กลอนบทละครเรื่องอิเหนาพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้า-
นภาลัย ฉบับหอสมุดแห่งชาติ มีวรรณคดีไทยครบทั้ง 4 รส ซึ่งวรรณคดีที่มีมากที่สุด
คือ นารีปราโมทย์ จำนวน 589 บท รองลงมา คือ เสาวرنี จำนวน 471 บท
สลลปึงคพิสัย จำนวน 371 บท และพิโรธวาทัง จำนวน 34 บท

เอกสารอ้างอิง

- กุสุมา รัชมณี. 2543. การวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต
กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ดวงมน จิตรจำนงค์. 2536. สุนทรียภาพในภาษาไทย. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : ศยาม.
- ทรัพย์ ประกอบสุข. 2525. วรรณคดีชาดก. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์.
- นุชรี ชุนน้ำ. 2556. รสวรรณคดีไทยในกลอนบทละครเรื่องอิเหนาพระราชนิพนธ์
ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาภาษาไทย มหาวิทยาลัยพะเยา.
- บรรเทา กิตติมศักดิ์ และกัมพูชานาฏ เปรมกลม. 2534. หนังสือเรียนภาษาไทย
รายวิชา ท 033 วรรณคดีมรดก. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- ประสิทธิ์ กาพย์กลอน. 2518. แนวทางการศึกษาวรรณคดี ภาษาากวี การวิจักษ์ณ์
และวิจารณ์. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- เปลื้อง ณ นคร. 2545. ประวัติวรรณคดีสำหรับนักศึกษา. พิมพ์ครั้งที่ 13 กรุงเทพฯ:
ไทยวัฒนาพานิช.
- ยมโดย เพ็ญพงศา. 2543. ความสัมพันธ์ระหว่างวรรณศิลป์กับคีตศิลป์ในวรรณคดีเรื่อง
ขุนช้างขุนแผน วารสารวิชาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ 8(9-10): 114-127.
- รัตนพล ชื่นคำ. 2556. คุณค่าทางวรรณศิลป์ในบทละครเรื่องขุนช้างขุนแผน
พระราชนิพนธ์ในสมเด็จพระบรมราชาเจ้า มหาศักราชพลเสพ.
เอกสารประกอบการประชุมวิชาการ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ วันที่ 11 กรกฎาคม
2556 ณ โรงละครวังหน้า สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ กระทรวงวัฒนธรรม กรุงเทพฯ.
- ศรีวิไล ดอกจันทร์. (2529). ภาษาและการสอน. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: สุกัญญา
- เสาวลักษณ์ อนันตสานต์. (2562). วรรณกรรมเรื่องขุนช้างขุนแผน. กรุงเทพฯ:
มหาวิทยาลัยรามคำแหง.